

Zpráva ze zahraniční cesty - Riga, Lotyšsko, 21. - 27. 9. 2014

Jan Kamenický, Knihovna FF UK - Knihovna Jana Palacha

V rámci Fondu podpory zahraničních cest knihovníků Asociace knihoven vysokých škol ČR jsem navštívil nejvýznamnější knihovny Lotyšska, které se nacházejí v Rize - Národní knihovnu Lotyšska (Latvijas Nacionālā bibliotēka) a knihovnu Lotyšské univerzity (Latvijas Universitātes Bibliotēka) včetně Akademické knihovny (Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka). V rámci zahraniční cesty jsem navštívil také Městskou knihovnu v Rize (Rīgas Centrālā bibliotēka).

Národní knihovna Lotyšska (Latvijas Nacionālā bibliotēka)

<http://www.lnb.lv/>

Prvním cílem stáže bylo seznámení se s fungováním instituce Národní knihovny Lotyšska a především s její nově otevřenou (29. srpna 2014) hlavní budovou, tzv. Palácem světla. Seznámení proběhlo formou komentované exkurze po budově knihovny a schůzek s vedoucími zaměstnanci knihovny. Stáž byla zaměřena na design služeb, rozložení studijních míst a místností, řešení signatur ve volných výběrech, implementaci moderních knihovnických trendů a technologií a seznámení se s projektem Národní digitální knihovna. Zcela nově vybudovaná knihovna takového významu, jakou je Palác světla Národní knihovny Lotyšska, byla po všech stránkách inspirativní pro stávající i nově navrhované knihovny FF UK.

O historii Národní knihovny Lotyšska i o historii projektu výstavby nové budovy knihovny (počátky sahají až do konce 70. let 20. století) se lze dočíst jinde¹, proto se budu věnovat vlastním dojmům a poznatkům z návštěvy Paláce světla. Během mé návštěvy jsem se sešel s výkonnou ředitelkou Dzintrou Mukāne, vedoucí informačního centra Rudīte Ozoliņa, vedoucím strategického oddělení Uldisem Zariņšem, ředitelem Národní digitální knihovny Artūrsem Žoglou, specialistkou na mezinárodní vztahy Viktorijí Moskinou a dalšími. Palác světla je opravdu velkolepou stavbou na břehu řeky Daugavy, je nepřehlédnutelný z historického centra Rigy a zároveň poskytuje na Rigu krásný výhled. Lotyši jsou na svou historii a kulturu velice hrdí a tomu odpovídá i budova národní knihovny. Do projektu bylo začleněno spousta národních prvků - vzor podlahy v přízemí připomíná vzory lotyšských výšivek, jednotlivá patra barevně odpovídají barvám bankovek lotyšského latu, veškeré nápisy jsou pouze lotyšsky, zábradlí a stěny v knihovně jsou obloženy dřevem lotyšské břízy. I přesto ale musela lotyšská vláda čelit ostré kritice ze strany veřejnosti, že je projekt knihovny přehnaně náročný a drahý, zvláště v období, kdy Lotyšsko prožívalo těžkou hospodářskou krizi. I proto knihovna provádí desítky skupinových exkurzí denně, aby občanům dokázala, že investovat peníze do nové národní knihovny za to stálo.

¹ V češtině viz VILKS, Andris a Adolf KNOLL. *Národní knihovna Lotyšska*. Knihovna plus [online]. 2014, č. 1 [cit. 2014-10-09]. Dostupný z WWW: <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus141/wilks_knoll.htm>. ISSN 1801-5948.

Otevření knihovny předcházela výrazná kampaň, která zahrnovala symbolické stěhování 5000 knih ze staré budovy do nové prostřednictvím lidského řetězu (akce odkazuje na slavnou tzv. Baltskou cestu z roku 1989), knižní dary obyvatel, kteří měli možnost do knihy vepsat svůj vzkaz knihovně – všechny vzkazy byly zdigitalizovány a zpřístupněny na internetu a knihy jsou nyní vystaveny v hlavní hale knihovny, kde tvoří několikametrovou stěnu. Otevření předcházelo medializované stříhání pásky, kterého se účastnily významné lotyšské osobnosti a účast byla možná i virtuálně. Každý účastník pak obdržel skutečnou část stuhy s textem lotyšské lidové písně. Rekvizity ze stříhání pásky budou do budoucna vystaveny v různých lotyšských muzeích. Součástí oficiálního otevření byl koncert, projevy a ohňostroj. Otvírání nové budovy probíhalo postupně a dosud nebylo zcela dokončeno. Jedním z důvodů je i nadcházející předsednictví Lotyšska v EU, kvůli kterému bude od prosince 2014 knihovna pro veřejnost na půl roku zcela uzavřena a bude sloužit jako kongresové centrum pro potřeby předsednictví. Dosud tak v budově nefunguje velká restaurace ani obchod s propagačními předměty. Konečnou podobu by Palác světla měl získat až v druhé polovině roku 2015, kdy se opět otevře veřejnosti.

Veškeré dokumenty zpřístupňuje knihovna pouze prezenčně, s čímž korespondují opravdu rozlehlé studovny s velkou kapacitou studijních míst. Fond knihovny je rozmístěn do jednotlivých pater a studoven podle oborového zaměření, jako univerzální studovna funguje Informační centrum. Jednou z priorit nové stavby je rychlé dodání dokumentů ze skladu, proto jsou sklady příslušné jednotlivým studovnam umístěné v každém patře. Akvizice probíhá podobně jako u nás, knihovna pochopitelně dostává povinný výtisk publikací a periodik vydaných v Lotyšsku a je docela úspěšná i v získávání povinného výtisku elektronických knih, na rozdíl od půjčování e-knih, které zatím z administrativních důvodů není možné.

Systém signatur ve volných výběrech se skládá z označení studovny, třídíku MDT, prvních dvou písmen příjmení autora a čísla, které vychází ze systému lotyšských jmenných autorit. V regále jsou seřazeny podle abecedy nejprve latinkou psané knihy a až za nimi rusky psané, které mají v signatuře z příjmení autora pouze první písmeno psané azbukou. Knihy jednoho autora tak mohou být v jedné třídě MDT na dvou různých místech. V původním sídle Národní knihovny byly všechny dokumenty umístěny ve skladu a pro přesun do nových prostor bylo proto nutné určit všechny, které budou nově umístěny ve volném výběru, a osignovat je. Technicky vypadají signatury bohužel poněkud amatérsky vyrobené, stejně jako rozřaďovače z tvrdého papíru. Knižní zarážky jsou už po krátkém zkoušení neprakticky navržené. Veškeré popisky jsou pouze v lotyšštině.

V Knihovně Jana Palacha často řešíme provozní problémy s dveřmi, teplotními výkyvy, hlukem, orientací v knihovně apod. S těmito problémy se ale nepodařilo vypořádat ani v kompletně nově postavené budově. Dveře se velmi těžko otevírají a bouchají, navíc při jejich otevření doslova fouká vítr ze vzduchotechniky, teplota v rozlehlých prostorách byla dost nízká, jediná toaleta (společná pro muže, ženy a vozíčkáře) na každém patře je zcela nedostačující, výtahy jezdí neprakticky a hlučně a jediné schodiště, kterým se lze dostat z prvního patra dolů do přízemí, působí jako únikové, po kterém by se chodit nemělo (nahoru totiž jezdí jen jednosměrný eskalátor). Je škoda, že se autoři projektu nedokázali vypořádat s těmito poměrně banálními problémy, které ale značně narušují komfort studia v knihovně (která má navíc veškerý fond určený k prezenčnímu studiu!). Otázkou je také trvanlivost a čistota materiálů, kterými jsou převážně dřevo a sklo.

Národní knihovna Lotyšska má také vlastní dětské oddělení v posledním běžně přístupném patře. Ve dvou patrech nad ním jsou ještě prostory pro pořádání kulturních akcí, literárních čtení, menších koncertů apod. Tato patra jsou celá prosklená a poskytují opravdu krásný výhled. Pro pořádání kulturních akcí je knihovna vybavena vskutku nadstandardně: koncertní sál pro 500 lidí s profesionální akustikou, menší kulturní sál, spousta výstavních prostor, od profesionálních galerií po jednoduché vitríny na výstavy knih. Během mé návštěvy bylo po celé budově cca 15 menších či větších výstav. V budově se dále nachází knihovnické oddělení a školící sály pro odbornou knihovnickou veřejnost.

Jedním ze zásadních problémů, které po otevření Paláce světla Národní knihovna Lotyšska řeší, je, jak do knihovny nalákat čtenáře, jak udržet tuto velkolepou budovu živoucí. Národní knihovna přece jen plní primárně funkce hlavního garanta národního knihovnictví a funkci archivace národního kulturního dědictví, ale s novými prostory nastává také potřeba tyto prostory zalidnit.

Knihovna Lotyšské univerzity (Latvijas Universitāte Bibliotēka)

<http://www.biblioteka.lu.lv/>

Lotyšská univerzita (Latvijas Universitāte) je nejvýznamnější lotyšskou vzdělávací institucí. Knihovna zahrnuje ředitelství a deset fakultních knihoven. Nejzajímavější z nich je nedávno zrekonstruovaná Bibliotēka Kalpaka bulvārī, která byla i cílem komentované exkurze ještě spolu s dalšími humanitně zaměřenými knihovnami Bibliotēka Raiņa bulvārī, Bibliotēka Aspazijas bulvārī a Zemes un vides zinātņu bibliotēka (hlavní univerzitní knihovny slouží více fakultám zároveň, proto jsou až na poslední uvedenou pojmenovány podle ulic). Cílem exkurze bylo seznámení se se službami, vybavením, architekturou a systémem univerzitních knihoven.

Knihovna Bibliotēka Kalpaka bulvārī slouží jako studovna a informační centrum pro humanitní obory Lotyšské univerzity. Dům byl původně sídlem starosty Rigy a rekonstrukce zachovala značné množství původního vybavení včetně nábytku, a část budovy knihovny dnes slouží jako muzeum a reprezentační prostory. Knihovna Bibliotēka Raiņa bulvārī sídlí v hlavní budově Lotyšské univerzity a skládá se z fondů religionistiky, práva a lékařství. Jednotlivé fondy jsou v rámci knihovny odděleny v různých studovnách. Bibliotēka Aspazijas bulvārī shromažďuje fondy ekonomie, historie a filozofie, svým fungováním je velmi podobná knihovně předešlé.

Obě knihovny sídlí v historických budovách a mají proto poměrně členité prostory, které ale vyhovují různorodým fondům, které knihovny sdružují. Přestože obě knihovny nejsou nové, ale zařízené poměrně tradičně knihovnický, působí na návštěvníka velmi příjemně, zejména díky častému použití dřevěných materiálů. Volné výběry se podobají spíš jakýmsi otevřeným skladům, čemuž odpovídá i status jednotek v systému ALEPH, kde volný výběr a sklad nejsou rozlišeny a lze tudíž knihy z volného výběru objednat a vyzvednout u výpůjčního pultu stejně jako skladové. Vracet knihy lze v rámci knihoven Lotyšské univerzity kdekoliv. Zpozděné za včas nevrácené výpůjčky je ve všech knihovnách jednotné a pro uživatele poměrně vysoké: 0,20 EUR za knihu a den při běžné výpůjčce, 1,40 EUR za knihu a hodinu při prezenční výpůjčce půjčené přes noc.

Pro řazení knih ve volném výběru používají důsledně MDT, které se mi nezdá být pro specializované knihovny příliš vhodné. Knihovna jako celek má velký externí sklad, z kterého dováží knihy sice pouze jednou týdně, zato ale do jaké knihovny si uživatel řekne. Poslední navštívenou knihovnou byla Zemes un vides zinātņu bibliotēka, malá knihovna pro obor geografie. Veškeré služby zajišťuje jen jediná knihovnice (pět dní v týdnu od 10 do 18 hodin, bez oficiální přestávky na oběd). Tato knihovna své fondy pomalu připravuje na stěhování, protože Lotyšská univerzita v současné době buduje nový kampus nedaleko Národní knihovny Lotyšska, do kterého by se měly přesunout technické a přírodovědné studijní obory, a kde by měla vzniknout i nová knihovna.

Systém knihoven Lotyšské univerzity je oproti systému knihoven na Univerzitě Karlově velice centralizovaný, což znamená podstatně odlišný model řízení. Tento systém má mnoho pozitiv v oblastech spolupráce, komunikace, zastupitelnosti, financování (hlavní příčinou této centralizace byla úsporná opatření během ekonomické krize v letech 2008/2009), ale samozřejmě i určitá negativa. Ředitelka knihovny Iveta Gudakovska podléhá přímo univerzitnímu prorektorovi, knihovna má jediné ústřední IT oddělení a jediné oddělení akvizice a zpracování knih. Jednotlivé fakultní knihovny už pak mají prakticky jen knihovníky ve službách. Všichni výše zmínění jsou přímo zaměstnanci knihovny. Řadoví knihovníci jsou do té míry zastupitelní, že mohou zaskakovat v jakékoliv jiné knihovně. Často se zaměstnancům v rámci knihovny mění jejich pracovní pozice. Podle osobních rozhovorů tato praxe ale zaměstnancům spíše nevyhovuje, nejistota, kam půjdou druhý den do práce, jim není příjemná. Práce studentů v rámci stipendia knihovna nevyužívá.

Knihovna dostává jako povinný výtisk 5 kusů knih vydaných univerzitním vydavatelstvím. Vyučující mají možnost navrhnout k akvizici knihy, které potřebují pro výuku, a to formou webového formuláře. Podle ředitelky knihovny tato praxe velice dobře funguje, vzhledem k obsáhlosti formuláře se ale domnívám, že ho vyučující moc často nevyužívají. Grantové nákupy a výpůjčky řeší víceméně stejně, jako Knihovna FF UK. Na zpracování dokumentů v méně obvyklých jazycích spolupracují s vyučujícími, kteří se danému jazyku věnují.

Akademická knihovna Lotyšské univerzity (Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka)

<http://www.acadlib.lv/>

Původně Knihovna Lotyšské Akademie věd byla v roce 2009 začleněna do systému knihoven Lotyšské univerzity. V knihovně jsem se setkal s její ředitelkou Ventou Kocere. Vzhledem k tomu, že je Akademická knihovna podstatně starší a svými fondy i bohatší než samotná Národní knihovna Lotyšska, je zajímavá zejména pro badatele. Vlastní velké množství jedinečných dokumentů (rukopisy, inkunábule, staré tisky, letonika) včetně pozůstatostí významných lotyšských spisovatelů a vědců, a funguje tak i jako jakýsi památník národního písemnictví a pořádá pravidelné výstavy a to i na mezinárodní úrovni. Velká část knihovního fondu je dosud zpracována pouze v lístkovém katalogu, na retrospektivním zpracování pracuje aktuálně jen jediný zaměstnanec. Knihovna také buduje mezinárodní kulturní centra, v současnosti tu funguje ukrajinské, indické, čínské a gruzínské centrum. Začleněním do systému univerzity knihovna bohužel značně ztratila na významu, disponuje jen velmi omezeným rozpočtem a značně zastaralými studijními prostory a technikou.

Městská knihovna v Rize (Rīgas Centrālā bibliotēka)

<http://www.rcb.lv/>

V rámci své zahraniční cesty jsem navštívil i ústřední knihovnu Městské knihovny v Rize a setkal se s její ředitelkou Dzidrou Šmita a vedoucí knihovny Santou Rukmane. Knihovna funguje velmi obdobně jako městské knihovny v České republice, provozuje kromě ústřední knihovny 29 dalších poboček a tři zvláštní pracoviště v nemocnici, věznici a sociálním centru. Mě osobně zaujala centrální a značně direktivní akvizice literatury, kdy pobočková knihovna nemá možnost ovlivnit literaturu, kterou z akvizice dostane. Vzhledem k demografickému složení města Rigy knihovna nakupuje jak lotyšské, tak ruské knihy, jejichž poměr odpovídá zájmu na jednotlivých pobočkách a odráží i národnostní složení některých čtvrtí Rigy. Katalogizace a zpracování dokumentů probíhá centrálně. Knihovna má hudební oddělení, informační centrum a shromažďuje publikace o Rize. Velmi často pořádá kulturní akce - hudební koncerty a setkání s předními lotyšskými spisovateli a básníky.

Závěr

Obecně lze říci, že veřejné knihovny různých typů fungují v Lotyšsku obdobně jako srovnatelné knihovny v České republice, řeší podobné problémy a podílejí se na podobných projektech. Proti českým knihovnám mají lotyšské nevýhodu v tom, že často nemají zdaleka tak dlouhou tradici a velikost (zejména fondů) a i jejich pole působnosti je vzhledem k podmínkám lotyšské společnosti značně menší. Také ekonomická krize a úsporná opatření v letech 2008/2009 měla na fungování knihoven velmi neblahý vliv. Na druhou stranu větší míra centralizace, kterou situace přinesla, měla i pozitivní výsledky.

Návštěva nové budovy Národní knihovny Lotyšska přinesla celkovou inspiraci o možnostech knihoven, ať už pozitivní nebo negativní. Během návštěvy jsem si uvědomil, jaká je to škoda, že Česká republika také nemá svou novou národní knihovnu, protože Palác světla je monumentálním palácem národní kultury a nepřehlédnutelnou dominantou Rigy, a že je příjemné slyšet v městské hromadné dopravě hlášení „Nākamā pietura: Nacionālā bibliotēka“ („Příští zastávka: Národní knihovna“). Nejzajímavějším přínosem návštěvy knihoven Lotyšské univerzity bylo hlavně poznání systému jejich fungování. Centralizovaný systém řízení univerzitních knihoven byl nesmírně zajímavý, naštěstí se podobné snahy začínají objevovat i ve vedení knihoven Univerzity Karlovy. Centralizace umožňuje odstranění značného množství duplicitní práce, sjednocení a zřehlednění celého systému.

Závěrem bych chtěl poděkovat Asociaci knihoven vysokých škol ČR a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, že mi tuto cestu umožnily. Získané poznatky a zkušenosti budou jistě přínosem pro každodenní provoz Knihovny Jana Palacha stejně jako pro další rozvoj knihoven FF UK.

Jan Kamenický

V Praze dne 10. 10. 2014